Klenjánszky Sarolta

Szakmák felelőssége

VISSZHANG - LXI. évfolyam, 38. szám, 2017. szeptember 22.

Hontalanná vált levéltár című írásomban (*ÉS,* 2017/35., szept. 1.) a Nemzeti Levéltár Hess András téri részlegének elhúzódó költözéséről írtam. A levéltár főigazgatója *A történész felelőssége* címmel erre írott válaszában (*ÉS*, 2017/36., szept. 8.) szakértői válaszok helyett alapvetően a történészi gyakorlatomat támadta nagy hévvel, hamis információkat közölt, ezért szükségesnek tartok néhány félreértést tisztázni. Miután időközben Gyáni Gábor történész (*A levéltár-igazgató felelőssége*, *ÉS*, 2017/37., szept. 15.) és Tamás Gáspár Miklós filozófus szintén hozzászólt a témához (*Még egy sírfelirat, ÉS*, 2017/37., szept. 15.), ezt röviden teszem, és nem térek vissza a kiköltöztetett levéltár iratanyagát érintő, ma is megválaszolatlan kérdésekre.

A felelősség kérdése sok oldalról körüljárható, összetett filozófiai probléma. A szakmai felelősség fogalma azonban könnyebben megragadható a munkavégzés alapjául szolgáló tárgyi tudások és etikai szabályok halmazán keresztül. Mint mindenütt, természetesen itt is kimutathatók kisebb-nagyobb eltérések országok, korszakok és foglalkozások között, de a konszenzuson nyugvó szabályok révén az adott életpálya eredménye többnyire egy kollektíva tagjai által ellenőrizhető és *elszámoltatható*. A történész és a levéltáros között nincsen különbség a tekintetben, hogy mindkettő köteles megfelelni egy sor szakmai és etikai elvárásnak, módszertani szabálynak, melyek elsajátítása részben elméleti formában, részben a gyakorlatban történik az egyetemi tanulmányok és a doktori értekezés elkészítése során. Ami engem illet, a kutatás és a publikálás teljesítésekor három ország öt egyetemén, többek között az ELTE és a nemzetközileg elismert Sciences Po doktori iskolájában tanultakra hagyatkozom.

Igazat kell adnom Szabó Csabának, a Nemzeti Levéltár főigazgatójának abban, hogy a jelenkor történészének feladata nem egyszerű. A nehézségei – más korszakok történészeivel szemben, akik szintén ismernek akadályokat a kutatómunkájukban – elsősorban abból származnak, hogy az elemzett politikai és társadalmi folyamatok még nem zárultak le és váltak a múlt részévé. Ám a probléma azon túl, hogy rövid idő választja el a szemlélőt szemlélődése tárgyától, sok esetben, és ez különösen igaz az autoriter rendszerek és az „illiberális demokrácia” feltételei között, a hiteles és releváns források korlátozott elérhetősége. Ennek szemléltetésére a Nemzeti Levéltár költözése kiváló iskolapélda. Szabó Csaba állításával ellentétben nem találunk róla rengeteg információt. A demokratikus nyilvánosság korszakából már régen átléptünk a titkok és az elhallgatások korszakába, amelyben az elemző számára eszközként a még független sajtó, az internet, az orális források és a személyes megfigyelés kínálkozik.

A főigazgató úr sok mindent belelát az írásomba, sok mindent „félreért”, és ezzel összefüggésben a lényeges dolgok sajnos elkerülik a figyelmét. A levéltár történeti emlékezet megőrzésében betöltött szerepének lebecsülését nehéz olyasvalaki nyakába varrni, aki a levéltár helyzetének méltatlan kezelése ellen emel szót.

Fontosnak tartom tisztázni, hogy írásomban Szabó Csabát és elődjét nem személyében, hanem a Nemzeti Levéltár főigazgatója szerepében és tehát kultúrpolitikusi ténykedésében bíráltam egy sor részletesen ismertetett tény alapján. Szabó Csaba válaszából kitűnik, hogy a főigazgatói szerepkört, a vele járó felelősséget, feladatokat, jogokat és kötelességeket nem egyformán értelmezzük. A közintézmények élén álló vezetők elsődleges feladata, hogy érvényt szerezzenek az intézményük működését szabályozó törvényeknek, biztosítsák az intézet gördülékeny működését – természetesen eltekintve a balesetszerű fennakadásoktól –, ellássák az intézet alkalmazásában álló dolgozók és az intézet kínálta szolgáltatásokat rendszeres jelleggel használó látogatók érdekeinek képviseletét. Akkor is, amikor más intézményekkel és

különböző minisztériumokkal tárgyalnak. Váratlanul felmerülő akadályok esetén feladataik közé tartozik az érintettek körének tájékoztatása a szabályos működést akadályozó tényezőkről és a felszámolásukra tett lépésekről. Elismerem, hogy ha egy országban az itt röviden vázolt demokratikus intézményi működés, érdekképviselet és -érvényesítés, illetve az állampolgárok informálása áttörhetetlen falakba ütközik, akkor alapvetően a rendszerrel van gond, és azon kell változtatni.

De nézzük meg ezeknek az elveknek az érvényre jutását a Nemzeti Levéltár költözésének konkrét esetében. A főigazgató úr válasza világosan megerősíti írásomnak azt a feltevését, hogy a levéltár vezetése fejet hajt a kormány által hozott, mégoly megalapozatlan és kártékony döntések előtt is. Ez eredhet végtelen jóhiszeműségből is. Szabó Csaba legalábbis ezt sugallja, amikor azt írja, hogy a költözést előíró kormányrendelet nyomán *„mindenki azt remélte, hogy a költözéssel megoldódik az Országos Levéltár tarthatatlan zsúfoltsága, és jobb elhelyezést nyernek a Hess András téren őrzött anyagok”.* Lássuk be, hogy ez azért nagy naivitást feltételez. A rendelet közzététele óta eltelt majdnem két esztendő eseményeinek, a költözés kényszerű leállításának fényében pedig a főigazgató úrnak is el kell ismernie, hogy ez a reményük nem vált valóra. Nem jobb megoldás a Hess András téren biztosított feltételekhez képest a sérülékeny papírú iratokat kitenni a kétszeri költöztetésnek, szétszórni három különböző telephelyre, hogy ott meghatározatlan ideig, az új épület felépítéséig legyenek tárolva; nem körültekintően előkészített az a költözés, amely több mint egy éve áll, és a felelősök nem indokolják meg, hogy miért. Ez csak néhány a cikkemben felsorolt tények közül anélkül, hogy mindet még egyszer megismételném.

Napnál világosabb, hogy a levéltár vezetése a kormányzati döntések engedelmes végrehajtására korlátozta szerepét, és nem akad fenn azon sem, hogy akadályt gördítenek a levéltár normális működése elé. Nem kíván tiltakozni a saját értékes gyűjteményeit, irodáit, dolgozóit és szolgáltatásait közvetlenül hátrányosan érintő döntések ellen. Ennek a vezetési stílusnak a következménye pedig ma jól látható: a levéltár számos munkatársa a tudományos kutatókkal együtt most sem tudja, mikor és hol kezdheti majd újra a munkáját. A levéltár irodáinak a II. kerületi Széll Kálmán tér közelében álló Hattyú Házba történő átköltözése, ahol nem csekély pénzért béreltek helyiségeket a közelmúltban, azt tanúsítja, hogy amire akar, arra talál pénzt a levéltár vezetése ma is. Az általa a sajtó munkatársainak október 3-ra a levéltár épületeiben szervezett helyszíni szemle pedig aligha fog változtatni a jelenlegi drámai helyzeten, és aligha elégséges arra, hogy lezárják az ügyet. Mégis kíváncsian várom a sajtó beszámolóját a Daróczi úti épületben tett látogatásáról – és arról, hogy vajon a még nem létező kutatótermet az elkövetkező két hétben megépítik-e.

Elsősorban a konkrétumokat hiányolom Szabó Csaba válaszából, melyben ígéretek szerepelnek, de a levéltár helyzetének menyugtató rendezésére nem látunk biztosítékot. Számos idevágó mondata közül csak egyet idézek, amely az új levéltárépülettel kapcsolatos: *„amikor eljön az ideje, és a kormány kijelöli az Országos Levéltár új épületének végleges helyét, akkor segíteni tudjuk a konkrét tervezést”*. A leírtak fényében lényegbevágó kérdés, mikor készül a kormány napirendre venni az új levéltárépület ügyét, és kerülhet sor az iratok újraegyesítésére. Korántsem megnyugtató, hogy a levéltár megtervezésére a kormány fog kijelölni olyan személyt vagy személyeket, aki vagy akik a szempontjainak megfelelnek. Ha valaki az utóbbi években figyelemmel követte a Fidesz-kormány tevékenységét, akkor tudja, hogy ez sem az intézményi érdeknek, sem a gazdasági racionalitásnak nem kedvezhet. A Szabó Csaba által utólag kezdeményezett, sajnálatos módon elmaradt négyszemközti beszélgetésünk helyett ajánlanám megfontolni az új épület „nagyon komoly” szakmai előkészítésének részleteiről a nyilvánosság tájékoztatását, de mindenekelőtt az érintett szakmák előtti beszámolást. Kik vesznek részt az előkészítő munkában, és milyen szempontok alapján – a kiragadott három adaton kívül – fognak hozzá az új épület kialakításához? Amikor a főigazgató úr lendületesen átírja az új levéltárépületre vonatkozó észrevételeimet, nem esik zavarba amiatt, hogy szubjektív véleményeket ütköztet egymással, pedig kézenfekvő lett volna, hogy felsorakoztasson szakmai érveket az építési tervek védelmében, vagy megnevezze a felelősöket és a szakértőket.

Szabó Csaba állításával ellentétben nem vitatom, hogy a hagyományok játszhatnak hasznos szerepet a

múlt generációról generációra történő átörökítésében. Természetes az is, hogy minden történeti korszak és minden politikai hatalom kiválasztja vagy pontosabban – Eric Hobsbawm koncepciójával, aki rámutatott arra, hogy a hagyomány is történeti konstrukció és az idővel átalakul – „feltalálja” a saját legkedvesebb hagyományait. Ámde nem tartom szerencsésnek és a kormány – előző írásomban ismertetett – budavári beruházásainak fényében ízlésesnek sem, amikor egy kulturális intézmény és annak vezetője a gazdag európai és nemzeti hagyományok közül a tizenkilencedik századi katonatörténet emlékeit emeli piedesztálra, populáris igények kielégítését és teremtését támogatja az oktatásban, és ezzel a pedagógiát a legigénytelenebb vendéglátóipar szintjére degradálja.

Egy kiigazítást kell még tennem. Nem igaz Szabó Csaba állítása, miszerint a Digitarchiv tartalma az Adatbázisok Online szolgáltatás keretében elérhető: az előző évek során általam nagy mennyiségben letöltött jegyzőkönyvek alapján lehetőségem volt a korábbi és a jelenlegi internetes tartalmak előbb szisztematikus, majd szúrópróbaszerű összevetésére. Ez alapján állapítottam meg, ahogy meg is írtam, hogy az iratok jelentős hányada vált hozzáférhetetlenné az elmúlt évben. A többi internetes adatbázisról azért nem írtam, mivel hasonlóan alapos ellenőrzésükre nem nyílt módom.

Végül meg kell jegyezni azt is, nem vall kreativitásra és bátorságra a főigazgató úr részéről, hogy összeesküvés-elméletek felállításával vádol. Mindenki látja, hogy a Fidesz-kormány az utóbbi időkben az ilyen politikai mítoszok gyártásával igyekszik a legkülönfélébb szakterületekről jövő bírálóit diszkreditálni, miközben az ellenségképgyártásban hosszú ideje aligha múlhatja felül bárki a kormány tagjait. A kormány Nemzeti Levéltárral kapcsolatos politikája, ellentmondásai ellenére, 2011 óta koherens képet alkot, amelybe beleillik a Hess András téri részleg jelenleg történő felszámolása. A történész felelőssége ilyen helyzetben többek között az, hogy hangot adjon tiltakozásának, és a levéltáros kollégáival szolidaritást vállalva próbálja a mindkét szakma érdekein esett csorbára felhívni a politikusok figyelmét.